

Adam K. Gogacz

Wsparcie kobiet 50+ w technologii ICT na przykładzie projektu LIST

Pedagogika Rodziny 5/4, 231-240

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Adam K. Gogacz
Społeczna Akademia Nauk

Wsparcie kobiet 50+ w technologii ICT na przykładzie projektu LIST

Support for women 50+ in ICT on the example of the project LIST

Abstract: The paper deals with the short diagnosis of support for women 50+ in Poland, in social and professional activation, especially regarding new technologies of ICT. As an example of such support, there was given a case of project from the Grundtvig Programme, financed by European Commission, namely *LIST: Leveraging Digital Competences of Senior Women*, partnered by University of Social Sciences in Lodz. The project is addressed to women, that because of age, low education or economic situation have the lack of competences and skills essential to be a part of contemporary information society.

Key-words: support, long life learning, women education, ICT

Wprowadzenie

Starość jest okresem w życiu człowieka, w którym zmienia się specyfika potrzeb oraz ich proporcje. Jednakże ich struktura pozostaje taka sama. Ciekawość świata, potrzeba samorealizacji, przynależności, kontaktu z innymi są równie silne jak w każdej fazie rozwoju człowieka. Niektóre z nich nawet wzmagają się wraz z wiekiem. Występowanie potrzeb nie różni się przy tym szczególnie w zależności od jakichkolwiek czynników endogennych czy egzogennych. Jedynie stopień ich realizacji oraz możliwości ich realizacji mogą się różnić w zależności od charakteru i środowiska. Wyodrębniono w tym kontekście kilka rodzajów postaw wobec starości. Wg Bromleya [Bromley 1696] istnieje pięć typów takich

postaw: konstruktywna, zależnościowa, obronna, wroga, wrogości skierowanej na siebie. Większość jednak typologii w naukach społecznych ma to do siebie, iż nie są rozłączne, lecz występuje w nich swoisty rodzaj dyfuzji. Osoby starsze reprezentują bowiem przeważnie konglomerat postaw wahając się od konstruktywnej, poprzez obronną, aż do wrogiej wobec siebie. Istotą gerontologicznego wpływu na osoby starsze powinno być kierowanie starszych w stronę postawy konstruktywnej, która charakteryzuje się pogodzeniem ze zmianami, dystansem wobec nich i siebie oraz możliwością dostosowania się do nowych warunków życia.

Wśród czynników, które warunkują owe postawy wymienia się zwykle czynniki: biologiczny, kulturowy, zasób wiedzy, podział pracy, funkcje państwa, w tym szeroko pojęta polityka społeczna [Szatur – Jaworska 2000]. Wedle współcześnie obowiązującego podejścia holistycznego, a także zwykłej logiki wszystkie te czynniki powinny być traktowane w powiązaniu ze sobą, a nie oddzielnie. Każde postępowanie, które ma na celu wypracowanie postaw pożądaných, powinno uwzględniać je wszystkie, oczywiście nie w równym stopniu, ale z pewnością biorąc je pod uwagę. Dla przykładu, nie da się bowiem zmienić, ani nawet przewidzieć pewnych czynników biologicznych przy opracowywaniu polityki społecznej, ale z pewnością należy brać pod uwagę pewne możliwości i prawdopodobieństwa, np. występowania pewnych schorzeń, czy też niedomogów organizmu wynikających z wieku.

Wiek podeszły charakteryzują zmiany biopsychiczne, w których jedną z najbardziej istotnych w omawianym aspekcie jest pogorszenie się pamięci krótkotrwałej oraz niska podatność na szybkie zmiany. Jest jednak atut, który w pewnym stopniu równoważy owe słabości. Jest nim zdecydowane polepszenie pamięci logicznej, kojarzenia faktów oraz subtelność doboru treści przyswajanych.

W wymienionych powyżej czynnikach występują jednak pewne różnice w wypadku płci. Kobiety statystycznie żyją dłużej i w perspektywie wieku ich organizmy okazują się być silniejsze. Inne role społeczne wyznacza im tło kulturowe. Od kobiety, która przekroczy 60 rok życia wymaga się często większego zaangażowania w sprawy rodziny, w szczególności zajęcie się wnukami, a zupełnie lekceważy się ich karierę zawodową. Zadziwiające jest, że w zestawieniu z kolejnym czynnikiem, a mianowicie z poziomem wykształcenia, sytuacja wymagałaby raczej odmiennego podejścia, albowiem wśród pracujących kobiet więcej jest wykształconych (39% z wyższym wykształceniem), niż mężczyzn (24%) [GUS 2013]. Podział pracy w takich warunkach wygląda jednak w ten sposób, że powyżej 60 roku życia pracuje jedynie 14% kobiet, wobec 39% mężczyzn. Różnice te są znaczące, a jednak nie znajdują odzwierciedlenia w polityce państwa, które w tym wypadku stosuje zasadę równouprawnienia, przyjmując, że i tak daje to wysoki odsetek osób

powyżej 60 roku życia, nie pracujących zawodowo. Pomoc zatem i programy, nie rozróżniają w większości sytuacji kobiet i mężczyzn, mimo ewidentnych danych statystycznych, które potwierdzają tezy antropologii kultury – w naszym społeczeństwie tradycyjna rola kobiety nie jest powiązana z karierą zawodową, lecz z domem. Poparcie tej tezy znajduje się w tak licznych publikacjach, iż nie będą one tutaj w ogóle przytaczane. Nie taki jest bowiem cel niniejszego artykułu. Skupimy się w nim na inicjatywach aktywizujących życie zawodowe i społeczne osób w wieku dojrzałym, a w szczególności takich, które dotyczą rozwoju kompetencji w zakresie technologii teleinformatycznych. Nie ulega wątpliwości, iż włączenie się do społeczeństwa informatycznego ma dla osób starszych tę zaletę, iż pozwala na uczestniczenie w ogólnospołecznym trendzie, dzięki czemu nie muszą oni czuć się wykluczeni, wyobcowani. Obeznanie ze sprzętem komputerowym może stanowić pomoc w niedogodnościach codziennego życia. Brak lęku przed uczestnictwem w sieci spowoduje poczucie włączenia w społeczeństwo. Pomoże w rozwijaniu pasji i zainteresowań, nierzadko pobudzi do zupełnie nowego rodzaju działalności. Aktywne uczestnictwo w forach internetowych, czy portalach społecznościowych może obudzić potrzebę dzielenia się bogatymi doświadczeniami, co ma proste przełożenie na poczucie bycia potrzebnym, a w konsekwencji wzmacnia poczucie własnej wartości.

Inicjatywy aktywizujące w Polsce

Pomoc osobom w wieku przedemerytalnym i emerytalnym w aktywizacji zawodowej, w szczególności w kontekście starzejącego się społeczeństwa, jak i wydłużonego wieku pracy poprzez przesuwanie granicy przechodzenia na emeryturę, powinno być jednym z priorytetów zarówno polityki państwowej, jak i działalności wielu instytucji – od szkół, po instytucje pozarządowe, zajmujące się osobami starszymi. Trzeba przyznać, że w Polsce, po pierwszej dekadzie XXI wieku sytuacja, choć daleka jest od ideału, nie jest też całkiem zła.

W latach 2004–2009 w ramach projektu „Wyrównywanie szans na rynku pracy osób w wieku 50+”, którego koordynatorem był Uniwersytet Łódzki, przeprowadzono bardzo gruntowne badania stanu zatrudnienia, potrzeb oraz umiejętności osób w wieku powyżej 50 lat. W efekcie tych badań powstał kompleksowy raport, który może posłużyć jako wytyczna do kreowania działań aktywizujących osoby w wieku przedemerytalnym, a także emerytalnym, nie tylko w obszarze aktywizacji zawodowej, ale także ogólnej, życiowej. Takie holistyczne podejście przekłada się bowiem nie tylko na politykę pracy, ale również ma charakter profilaktyki społecznej, a nawet zdrowotnej. Badania bowiem pokazują, że osoby starsze, które są społecznie aktywne, rzadziej zapadają na typowe dla wieku podeszłego choroby. [Mossakowska i in. 2012; Kozdroń, Leś 2010]. Wśród potrzeb, a także niedoborów kompetencyjnych, raport jednoznacznie wskazał na niedostatek wiedzy

i umiejętności osób w badanym wieku w zakresie szeroko pojętych umiejętności informatycznych. Blisko połowa badanych wskazała, iż umiejętności komputerowe są żadne lub bardzo słabe. W społeczeństwie informacyjnym, w jakim przychodzi nam żyć współcześnie, takie wskaźniki są szczególnie niepokojące.

Niezależnie od raportu, choć z pewnością w jego kontekście należy stwierdzić, iż w Polsce wsparcie aktywizacyjne osób w wieku 50+ odbywa się na czterech płaszczyznach:

1. Działania rządowe – takie jak na przykład założenia Długofalowej Polityki Senioralnej na lata 2014-2020, Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych (ASOS) 2014-2020 oraz założenia programu „Solidarność pokoleń - działania dla zwiększenia aktywności zawodowej osób w wieku 50+” - 2014-2020.
2. Działania samopomocowe – należy przez to rozumieć grupy wsparcia, organizacje pozarządowe, które założone są przez same osoby w wieku 50+ a organizują różnego rodzaju kursy, szkolenia, sympozja.
3. Działania okazjonalne – to głównie projekty z funduszy europejskich oraz prowadzone przez organizacje pozarządowe. Mają one charakter mniej lub bardziej krótkofalowy, gdyż typowy projekt z funduszy unijnych trwa od 12 do 36 miesięcy. Rezultaty takich projektów powinny być jednak takie, aby można było z nich korzystać po ich zakończeniu. Nie mniej jednak sam projekt, tak w fazie konstrukcji, realizacji i implementacji należy uznać za działanie okazjonalne, krótkofalowe.
4. Działania permanentne – to głównie działalność coraz bardziej popularnych Uniwersytetów Trzeciego Wieku.

Nie da się, co prawda, w tak krótkim artykule scharakteryzować całości działań w ramach wymienionych powyżej płaszczyzn, tym bardziej, iż wciąż powstają nowe inicjatywy, nie mniej jednak można przyrzec się kilku inicjatywom dotyczącym interesującego nas obszaru, mianowicie kompetencji informatycznych.

W ramach działań rządowych mamy do czynienia z dwoma obszarami: ogólnopolskim oraz lokalnym. W tym pierwszym obszarze na uwagę zasługuje przede wszystkim portal uruchomiony przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, skierowany do osób w wieku 50+ [<http://50plus.gov.pl/>]. Jest on przeznaczony przede wszystkim dla osób szukających możliwości zatrudnienia oraz stanowi źródło wsparcia.

Portal podzielony jest na cztery strefy. Pierwsza, to „Strefa osób 50+”, przeznaczona dla osób w tym wieku, zawierająca informacje na temat możliwości zatrudnienia, kontakt do tzw. „zielonej linii”, czyli numeru telefonu do Centrum Informacyjnego służb Zatrudnienia. Znajdują się tam również przydatne porady, np. jak kształtować własny rozwój w starszym wieku. Istotną częścią wspierającą

są historie ludzi w wieku starszym, którzy poprzez własną aktywność odnoszą sukcesy. Jest to typowa kampania dobrych praktyk, która jest bardzo ważna dla budowania motywacji do samorozwoju. Druga strefa portalu to „Strefa Pracodawców”, w której znaleźć można informacje na temat profitów, nie tylko finansowych, z zatrudniania osób w wieku przedemerytalnym. Strefa obejmuje zarówno zagadnienia formalno prawne, jak i finansowe, a także psychologiczne, wskazując jakie korzyści odnieść można z posiadania pracownika z tak dużym doświadczeniem zarówno profesjonalnym, jak i życiowym. Kolejna, trzecia strefa to „Kampania”, w której umieszczono sprawozdania z działań na rzecz aktywizacji seniorów, i wreszcie strefa czwarta, która zawiera wiele raportów z badań dotyczących osób 50+ zarówno na rynku pracy, jak i związanych z możliwościami, potrzebami tych osób.

Działania lokalne, na poziomie rządowym to przede wszystkim szereg szkoleń organizowanych przez lokalne, powiatowe urzędy pracy w dziedzinie umiejętności informatycznych. Szkolenia są różnorakie, ale ich głównym i wspólnym celem jest podniesienie kompetencji w zakresie technologii informacyjnych, a przez to podniesienie atrakcyjności na rynku pracy. Kursy takie organizowane są dla dwóch grup odbiorców: pierwsza to bezrobotni w wieku 50+, a druga to osoby zatrudnione, które poprzez podnoszenie własnych kwalifikacji zwiększają swe szanse na utrzymanie pracy, w szczególności w przypadku regionów bądź zakładów pracy poddawanych restrukturyzacji i modernizacji. Szkolenia takie, organizowane przez powiatowe urzędy pracy, są w dużej mierze dofinansowywane ze środków europejskich, w ramach programu POKL (Program Operacyjny Kapitał Ludzki).

1. W ramach działań samopomocowych, bardzo dobrym przykładem jest projekt Kobieta 50+ [<http://www.kobieta50plus.pl/>], który powstał z inicjatywy Stowarzyszenia „Ja, kobieta”. Stworzono portal internetowy, w ramach którego kobiety mogą odbywać szkolenia on-line, uzyskać odpowiedzi na szereg dręczących je, a często pojawiających się pytań, uzyskać porady prawne, a przede wszystkim nawiązać kontakty z innymi kobietami w celu podejmowania inicjatyw aktywizujących. Portal cieszy się sporym zainteresowaniem, o czym świadczą aktywność użytkowników w licznych dyskusjach internetowych, na przeróżne tematy.
2. W ramach działań projektowych, w samych tylko latach 2004-2009 w Polsce zrealizowano kilkaset projektów wspierających aktywność osób w wieku 50+ [http://zielonalinia.gov.pl/upload/50plus/Zalacznik_nr_5.pdf]. Do tego dodać należy projekty z programów takich jak GRUNDTVIG, które mają charakter wdrożeniowy i łączą szereg instytucji w wysiłkach na rzecz aktywizacji osób starszych. Projekt, który stanowi wątek niniejszego artykułu jest przykładem takiego właśnie działania.

3. Uniwersytety Trzeciego Wieku to inicjatywa, która korzeniami sięga lat 70-tych, bowiem pierwszy Uniwersytet rozpoczął działalność w 1975 [Seredocha 2012] nie mniej dopiero w ostatnich latach działalność tego typu instytucji znacznie się zintensyfikowała, w roku 2014 było ich w Polsce 110 a słuchaczy ponad dwadzieścia pięć tysięcy [<http://www.utw.pl/index.php?id=10>]. Jest to forma przeznaczona jednakże głównie dla osób będących na emeryturze. Większość słuchaczy stanowią kobiety.

Projekt LIST - wprowadzenie

Warto zauważyć, że projekty wskazane powyżej, w dużej mierze wymagają już podstawowej znajomości obsługi komputera, a w przypadku niektórych owa znajomość powinna być więcej niż podstawowa, aby można było w pełni skorzystać z oferowanego przez nie materiału. Oczywista jest zatem potrzeba kształcenia przede wszystkim tych grup, które mają znikomą, bądź żadną wiedzę na temat tego, jak obcować z nowoczesnymi technologiami. Stąd waga inicjatyw takich, jak projekt LIST.

LIST to skrót od angielskich słów *Leveraging digital & ICT competences of senior women*, co należy przetłumaczyć jako „Rozwijanie kompetencji cyfrowych i informatycznych kobiet seniorek”. Powstał z inicjatywy Greckiego Centrum Badań nad Edukacją Ustawiczną w ramach Programu międzynarodowego GRUNDTVIG, finansowanego przez Komisję Europejską. Jego działanie obejmuje lata 2013-2015. Partnerami projektu zostało, oprócz pomysłodawcy pięć organizacji z różnych krajów, które reprezentują różne sfery związane z edukacją, a przez to różne doświadczenia, choć większość z nich, to Uczelnie. Dokonajmy zatem krótkiej prezentacji partnerów:

- Szwedzka instytucja to *Folksuniversitetet* z Uppsali. Jest to instytucja funkcjonująca pod auspicjami Uniwersytetu w Uppsali, zajmująca się kursami dla osób dorosłych. Jest ona również częścią stowarzyszenia podobnych instytucji mających swe siedziby w większości większych miast Szwecji.
- Partnerem z Wielkiej Brytanii jest *University of Strathclyde*. Uczelnia wyższa z dużym dorobkiem naukowym i dydaktycznym, prowadząca również Uniwersytet Trzeciego Wieku.
- Organizacja austriacka to *ZentrumFürSozialeInnovation*. Jest to instytucja szkoleniowa, która zajmuje się kursami zapobiegającymi wykluczeniom społecznym, w tym szkolenia dla emigrantów.
- Partnerem norweskim jest *European Centre for Women and Technology*, instytucja pomagająca kobietom. Organizuje kursy, szkolenia, pomoc prawną oraz socjalną dla kobiet, w tym również kobiet samotnych lub z rodzin emigranckich.
- Z polskiej strony w projekt zaangażowała się Społeczna Akademia Nauk, Uc-

zelnia, która oprócz prężnie działającego Instytutu Pedagogiki, bierze udział w radach programowych, oraz prowadzi zajęcia dla kilku Uniwersytetów Trzeciego Wieku w całej Polsce.

Niestety w trakcie działań grecki partner z uwagi na kryzys panujący w kraju wycofał się, a obowiązki koordynatora przejęli Szwedzi.

Głównym celem projektu jest podtrzymywanie aktywności społecznej kobiet w wieku dojrzałym w społeczeństwie informacyjnym, w szczególności dotyczy to kobiet nieaktywnych zawodowo oraz gorzej wykształconych, oraz zmniejszanie różnic między nimi a kategorią tzw. *digitalnatives*, czyli osób o wysokich kwalifikacjach informatycznych, a są to przeważnie ludzie młodzi. Zamyśl zatem projektu polega również na minimalizowaniu przepaści pokoleniowej pomiędzy pokoleniem cyfrowym, a starszym, którego co prawda nie można nazwać w pełni „analogowym”, ale dla którego z pewnością świat cyfrowy nie jest środowiskiem w pełni naturalnym. W tym celu wykorzystano ideę kultury prefiguratywnej, stworzoną przez Margaret Mead [Mead 2000]. Wedle tej teorii mamy obecnie do czynienia z kulturą, w której młode pokolenie, lepiej zorientowane w nowoczesnych technologiach, ponieważ wzrasta w ich otoczeniu oraz rozwija się wraz z ich rozwojem staje się przekąźnikiem umiejętności. I to młodsze pokolenie, dla którego funkcjonowanie w nowoczesnej technologii jest niejako przejawem funkcjonowania w środowisku naturalnym, wprowadza w nie starszych. W kulturze prefiguratywnej to zatem młodsze pokolenie szkoli starsze, a nie na odwrót.

Projekt LIST – metodologia działania

Metodologia projektu jest wyznaczona przez jego cele. Rozpoczęto od badania potrzeb kobiet. W badaniu wzięło udział 488 kobiet z sześciu krajów, w wieku od 52 lat, przy czym ponad połowa respondentek pochodziła z przedziału 56-65 lat. 55% kobiet posiada wykształcenie średnie. Jedynie 26% badanych wciąż jest aktywna zawodowo. W badaniu zdecydowana większość (86%) potwierdziła, iż posiada komputer w domu, ale jedynie 23% uznaje swoje umiejętności obsługi tegoż komputera za dobre. 45 % ocenia swe umiejętności jako średnie, a 32% - niskie. Dane te wskazują na potrzebę edukacyjną w kwestii technologii informacyjnych, a zatem potwierdziły zasadność samego projektu.

Wykorzystując ideę prefiguratywności, a także wykorzystując szczegóły przeprowadzonego badania, przygotowano program kursu, obejmującego dziewięć modułów tematycznych. Prowadzącym szkolenie jest tutor, doświadczony nauczyciel, lub nauczyciel akademicki, który w swym dorobku ma doświadczenia w pracy z osobami dorosłymi. Jego zadaniem jest nadzorowanie pracy trenerów, którymi są młodzi ludzie, przeważnie studenci. W przypadku szkolenia w Polsce, była to grupa studentów pedagogiki Społecznej Akademii Nauk z Wydziału Zamiejscowego w Belchatowie. To na nich spoczywał główny ciężar szkolenia, wedle idei pracy międzypokoleniowej.

Program szkolenia ma charakter modułowy. Każdy moduł dotyczy innego tematycznie obszaru informatycznego. Są to w kolejności: 1) poszukiwanie informacji w internecie; 2) komunikacja on-line, głównie w zakresie poczty elektronicznej; 3) zasady netykiety; 4) portale społecznościowe; 5) komunikatory internetowe i telefonia internetowa; 6) tworzenie i dzielenie się fotografiami cyfrowymi; 7) bezpieczeństwo w sieci internetowej; 8) e-obywatelstwo; 9) własna obecność w sieci poprzez blogi, czy strony internetowe.

Na każdy moduł przypada około dwóch godzin dydaktycznych, co wraz z powtórzeniami po każdym zestawie czterech modułów, obejmuje od 21 do 24 godzin, w zależności od potrzeb powtórzeniowych. W trakcie szkolenia przeprowadzono ewaluację, która wskazała mocne i słabe strony programu.

Projekt LIST – implementacja

W niniejszej części zostanie pokrótce przedstawione pilotażowe szkolenie przeprowadzone przez partnera polskiego, Społeczną Akademię Nauk. Odbędzie się ono w czerwcu 2015 w Belchatowie. Szkolenie poprowadziłem osobiście, wraz z grupą dziesięciustudentów pierwszego roku pedagogiki. Szkolenie zostało poprzedzone kursem dla trenerów, w czasie którego omówiony został program, a także studenci zostali przeszkoleni w zakresie metodyki pracy z osobą dorosłą, w szczególności osobą starszą. Dobór grupy trenerskiej nie był oczywiście przypadkowy, były to osoby o wysokich kompetencjach w dziedzinie technologii informacyjnych, a także zainteresowane pracą z dorosłymi. Ważnym bowiem czynnikiem była wewnętrzna motywacja i chęć do pracy z kursantkami. Grupę kursantek stanowiło trzydzieści pań, głównie z Uniwersytetu Trzeciego Wieku z Radoska, a także trójka panów, których akces został powitany ze zrozumieniem, mimo, iż nie stanowili oni grupy docelowej w myśl założeń projektu. Szkolenia podzielono na cztery spotkania po trzy moduły każde. Rozpoczęto od warsztatów interpersonalnych, które pozwoliły poznać się grupie oraz wprowadziły miłą i przyjazną atmosferę. Każde szkolenie kończyło się swoistą „pracą domową”, w ramach której uczestnicy otrzymywali zadania do samodzielnego wykonania w domu. Każdy uczestnik otrzymał też skrót informacji przekazywanych w trakcie szkolenia, albowiem każdy moduł rozpoczynał się od krótkiego teoretycznego wstępu w formie wykładu, przedstawianego przez prowadzącego szkolenie. Po tym teoretycznym wstępie młodzi trenerzy przystępowali do realizacji zadań i ćwiczeń z kursantkami, każdy trener miał pod opieką troje kursantów. Należy podkreślić, że już w trakcie pierwszego spotkania zawiązały się nieformalne, stałe grupy trenerów i uczestników, dzięki czemu praca nabrała błyskawicznie atmosfery wręcz rodzinnej.

Wnioski

Wnioski z poszczególnych szkoleń w krajach partnerskich zostały sformułowane po telekonferencji, w której uczestniczyli tutorzy oraz trenerzy z każdego kraju partnerskiego. Różnice w doświadczeniach dotyczyły kwestii szczegółowych, np. sprzętu, czy popularności danego oprogramowania w danym kraju. Dla przykładu w Polsce nie podjęto nauczania serwisów do publicznej zbiórki pieniędzy, realizowanego w ramach modułu e-obywatel, lecz dużym zainteresowaniem cieszył się w zamian serwis Narodowego Funduszu Zdrowia. Co do zasad ogólnych natomiast – wnioski były podobne, można by wręcz rzec – ponadnarodowe.

Niewątpliwie pozytywny odzew na samą ideę szkolenia opartego na relacjach międzypokoleniowych pokazał, iż oparcie metodologii szkolenia na idei społeczeństwa prefiguratywnego nie tylko jest słuszne, ale i efektywne. Przyjazna, pełna zaufania wzajemnego atmosfera w trakcie kursu była skutecznym motywatorem dla obu stron – trenerów motywowała do cierpliwego przekazywania wiedzy, a uczestniczki do otwarcia na uczenie się. Bardzo często bowiem problemem była obawa przed porażką. Obawa ta znikala w relacjach interpersonalnych opartych na przyjaźni i wzajemnym zaufaniu.

Sama treść kursu winna cechować się pewną elastycznością, bowiem wśród uczestniczek są osoby mniej lub wręcz wcale nie zainteresowane danymi modułami kursu. Istotne zatem jest, aby zachęcać, ale nie zmuszać nikogo do pełnego zestawu materiału.

Słabą stroną przyjętej metodologii był zaś brak określenia umiejętności wstępnych, albowiem wśród osób przystępujących do kursu były osoby o różnym poziomie zaawansowania, w tym również takie, dla których był to pierwszy samodzielny kontakt z komputerem. Istotne byłoby zatem rozpoczęcie kursu od elementów podstawowych dla tych, którzy nie mają żadnej wiedzy na temat posługiwania się komputerem. Takie osoby są szczególnie istotne dla celów projektu, a przystępując od razu do zawartych w programie modułów czuły się one wyobcowane i zagrożone.

Wypracowana w projekcie LIST metodologia szkolenia kobiet w wieku 50+ w zakresie kompetencji informacyjnych okazała się efektywna a program przydatny, ciekawy a przede wszystkim użyteczny dla celów, jakimi było niedopuszczenie kobiet w wieku dojrzałym do wykluczenia cyfrowego oraz, w konsekwencji społecznego. Te elementy, czyli metodologia oraz program stanowią niewątpliwą wartość do wykorzystania i są rezultatami projektu, który kończy się w 2015 roku. Oby jednak jego produkty znajdowały zastosowanie jak najszerzej i jak najdłużej.

Bibliografia

- Bromley, D. B (1969). *Psychologia starzenia się*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Brzezińska, A. I. (2005). *Psychologiczne portrety człowieka*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.
- Kozdroń E., Leś A. (2010), *Aktywność ruchowa w procesie pomysłnego starzenia się*, „Postępy Rehabilitacji”, nr 1.
- Meade M. (2000), *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Mossakowska M., Więcek A., Błędowski P. (red.) (2012), *Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*, Wyd. Med. Termedia, Poznań.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej* (2013), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Seredocha I. (2012), *Rola uniwersytetów trzeciego wieku w procesie pomysłnego starzenia się*, „Edukacja ustawiczna dorosłych”, nr 2, ss. 73-82.
- Stuart – Hamilton I. (2000), *Psychologia starzenia się*, wyd. Zysk i s-ka, Poznań.
- Szatur– Jaworska B. (2000), *Ludzie starzy i starość w polityce społecznej*, Oficyna wydawnicza Aspira, Warszawa.
- Wilowska, J. A. (2007), *Uczenie się od nauczyciela i od rówieśników w procesie edukacji artystycznej podejmowanej w okresie późnej dorosłości*. [w:] Brzezińska A. I., Ober-Łopatka K., Stec R., Ziółkowska K. (red.), *Szansa rozwoju w okresie późnej dorosłości*, Wydawnictwo Fundacji Humanio, Poznań.
- Strony internetowe:
- <http://50plus.gov.pl/>
- <https://www.facebook.com/ictwomen.eu?fref=ts>
- <http://www.kobieta50plus.pl/>
- <http://rynekpracy.pl/artukul.php/wpis.741>
- <http://www.utw.pl>
- http://zielonalinia.gov.pl/upload/50plus/Zalacznik_nr_5.pdf